

A THÖKÖLY-SZABADSÁGHARC HADTÖRTÉNETI ÉS HADMŰVÉSZETI SZEMPONTBÓL*

A Habsburg Birodalomtól független magyar nemzeti királyság visszaállításáért az 1664–1714 közötti fél évszázadban folytatott különböző jellegű törekvések, mozgalmak, felkelések, szabadságharcok egyik csúcspontját jelentette a gróf Thököly Imre nevéhez kapcsolódó, 1678-tól 1685-ig vívott fegyveres küzdelem. Csak felsorolászerűen érintve, ennek előzménye volt a gróf Wesselényi Ferenc nádor nevét viselő, 1664–1668 közötti országgyűlési szervezkedés, a gróf Zrínyi Péter horvát bán és herceg I. Rákóczi Ferenc választott erdélyi fejedelem vezette 1670–1671-es délnyugat-dunántúli és északkelet-felvidéki felkelés, a megtorlás elől elbujdosottak rajtaütései a császári abszolutizmus magyarországi kiterjesztői ellen 1672-től 1675-ig, a francia–lengyel–erdélyi szövetségben vívott bujdosóháború gróf Teleki Mihály, illetve gróf Wesselényi Pál irányításával 1675–1678 közt. Hasonlóképpen csak felvillantva, az alább tárgyalandó szabadságharc folytatását kell látnunk a törökellenes felszabadító háború teherterhelésében mutatkozó 1685–1696 közötti alkalmi, oszmánokkal együttes fegyverfogásban, az 1697-es hegyaljai felkelésben, az 1698-tól 1702-ig meg-megújuló népi kuruc mozgolódásban és főúri szervezkedésben, az 1703–1711 közötti, II. Rákóczi Ferenc fejedelem vezette szabadságharcban, valamint ennek 1714-ig, illetve alkalmilag még tovább is tartó utórezgéseiben.

Ezekből az előzményekből és következményekből kiragadva, ezúttal figyelmünket csak a Thököly Imre által személyesen irányított szabadságharc néhány esztendejére fordítjuk, amikor ez a huszoneves rendkívüli egyéniség állt a Habsburg-ellenes fegyveres küzdelem élén, és ért el olyan hadi, majd politikai sikereket, amelyeket csak nevelt fia tudott egy nemzedékkal később felülmúlni. Miként az egész, egységes történelmi korszakot jelentő félévszázad egészében, ezekkel az évekkel kapcsolatosan is feltétlenül látnunk kell a háttérben az európai általános hatalmi helyzet megnyilvánulásait. Az itt most nem részletezhető nemzetközi kapcsolatok szövevényéből szempontunkból a nyugaton a francia, keleten a török nagyhatalmi hegemoniáért vívott, mindkét részről Habsburg-ellenes irányultságú sorozatos háborúkat érdemes kiemelni, mivel e háborúk határozták meg a nemzeti királyság helyreállításáért, illetve a hagyományos alkotmányos viszonyok megtartásáért megmozdulók kapcsolatrendszerét, és e háborúk döntően befolyásolták fegyveres küzdelmeik sikerességét.

Thököly Imre történelmi teljesítményére áttérve, feltétlenül azzal kell kezdenünk, hogy fiatalemberként I. Rákóczi Ferenc sikertelen felkelési kísérletének megtorlása elől menekítették felvidéki birtokairól az erdélyiekre. Ott kezdettől a bujdosók életét élte, miközben birtokai jövedelmével fegyveres megmozdulásait segítette, sőt tizenöt éven fegyvert ragadva, maga is csatlakozott a török támogatta, az erdélyihez hasonló felvidéki fejedelemség megteremtése érdekében indított harcokhoz. A tisztek közt forgolódo ifjú tekintélyét jelentősen növelte, hogy az 1675-ös fogarasi szerződéskötés

* A 2005. szeptember 13-án, Hajdúszoboszlón rendezett Thököly-emlékülésen elhangzott előadás szerkesztett és irodalommal kiegészített változata.

alkalmával birtokain vendégül látta a francia követeket. A hadvezetés figyelmét az erdélyi fejedelmi engedéllyel 1677 novemberében Biharderecske vidékén vívott harcokban hívta fel magára. A jelentős külső segítséggel megindított 1678-as támadásba már a bujdosók haditanácsának tagjaként és az előző évben toborzott önálló csapatkontingens élén kapcsolódott be. Erdélyi birtokairól megindulva, a főparancsnok Teleki Mihály óvatos, csatlakozókat kereső hadmozdulatával szemben, francia kapcsolataiban bizakodva és ez alapján erőteljes támogatást remélve, erélyesen betört a felső-magyarországi térségbe. Akkor fogalmazta meg egyértelműen hadicélját: „Nem a haza pusztítása, hanem szabadítása a bujdosó magyarságnak legnagyobb feltött célja.” A korábbi esztendőik harcainak sikereire építve, egyenesen Sáros és Szepes vármegyébe tört előre, majd északnyugati irányban nyomult tovább, végül a lengyel határmenti térséget elérve dél felé fordult, s a bányavárosokat vette sorra birtokba. Váratlan hadisikerei azonnal országosan ismertté tették a nevét, egyúttal a bécsi udvart válságtanácskozásra kényszerítették. Ezen a magyarországi országnagyok nyomására arról született döntés, hogy tárgyalásokat kezdeményeznek a sikeres ifjú hadvezérrel, aki erre a hatékony erdélyi támogatás elmaradása és a németalföldi Bourbon–Habsburg háborúban megindult francia békekezdeményezés következtében hajlandónak bizonyult. Az időközben a Felső-Tisza vidékére visszavonult Thököly-csoportosítás a tárgyalások eredményeképpen 1678. december végén létrejött fegyverszünet értelmében két királyi vármegyében, Beregben és Ugocsában vonulhatott téli szállásra.

1679 elején a nymwegeni béke megkötésével a Habsburg Birodalom mentesült a kétfrontos háború rémétől, ezért a béketárgyalások helyett a magyarországi felségterületen a harcok megújulása került ismét előtérbe. Ezt a függetlenségi pártiaknál erőteljesen megnehezítette, hogy a francia segélypénzen tartott szövetséges lengyel csapatokat visszavonták, míg az erdélyi csapatok élére Apafi Mihály fejedelem ismét Teleki Mihályt állította, aki viszont betegsége miatt távol maradt a küzdelemtől, a bujdosó hadak ugyanakkor Wesselényi Pált választották főparancsnokukká. Immár azonban nem volt megkerülhető az Erdélybe visszatért Thököly Imre, ezért a beteg erdélyi főparancsnok helyettesévé nevezte ki a fejedelem. Az ifjú hadvezér az előző évi lendülettel indult meg az újabb harcra, miközben magához vonta a bujdosók jelentős részét, így a korábban választott főparancsnok is háttérbe szorult. A felvidéki harcokon túl ezúttal már a Hódmezővásárhely és Gyöngyös közti tiszántúli és tiszáninneni térség vált a küzdelem központi színterévé. A sikerek betetőzését jelentette Thökölynek a Hernád völgyében, Szikszó mellett aratott győzelme. Mindennek eredményeként a bujdosók gyűlése 325 évvel ez előtt, 1680. január 8-án Hajdúszoboszlón fővezérévé választotta Thököly Imrét. Azt a bujdosásból hadakkal hazatérő fiatal katonai vezetőt állították élükre, aki hadba vonulása előtt felhívást bocsátott ki, hogy „siessenek az minden végbeli és mezei katonák a haza szolgálatára”. Egyúttal világosan megfogalmazta, hogy célja „a sok otthon lakó és elviselhetetlen iga alatt nyögő, préda alá jöttet, szegénységet, a nagy nyomorúság alól, Istenem segedelméből felszabadítsam”.

A fenti fejlemények nyomán a bécsi udvari körökben ismét megerősödött az a nézet, hogy nem az erdélyiekkel, hanem az immár szultáni küldött részéről is felkeresett és támogatási ígéretet kapott Thököly Imrével kell tárgyalniuk. A bécsi udvar nézetváltozását az egyházi országnagyok élén álló és a királyi hatalmat is közvetítő pohraniczei Szelepcsényi György primásérsek-helytartó e szavakkal örökítette meg: „Öfelsége ke-

gyelmes szándéka az, hogy a jövőben egyedül Thökölyvel tárgyaljon, nem pedig az erdélyi fejedelmekkel." Érett fővel gondolkodó katonaként és már szinte államférfiúi magatartással is óvakodott azonban Thököly attól, hogy szembe fordíthatassák Apafi Mihállyal. Sietve biztosította az erdélyi fejedelmet arról, hogy semmiféle hadi vállalkozásba sem bocsátkozik előzetes tájékoztatása nélkül, és tárgyalásairól is folyamatosan értesíti őt. Így február elejétől Pünkösdig ismételten fegyverszünetre, sőt újabb béketárgyalásokra került sor. Utóbbiak nyilvánvaló kudarcát követően az ifjú hadvezér megint csak a Szepességbe tört be, elfoglalta Késmárkot, megostromolta Lőcsét, majd nyugatabbra a Vág mentén ért el sikereket, sőt egyes kötelékei még a morva határon is átsapva, kivittek az országból a harcot. Ez immár harmadszor kényszerítette a királyságbeli országgyűlést, hogy 1680. november 15-ével kezdődően ismételten fegyverszünetet kezdeményezzenek. Az 1681. június végéig tartó fegyverszünet átengedte Thökölynek téli szállásul Ugocsa, Bereg és Szatmár vármegyét.

E mögött két ellentétes nemzetközi fejleményt kell látnunk. Egyrészt a XIV. Lajossal kötött francia békére tekintettel a Pápai Állam feje, XI. (Boldog) Ince a Habsburg házbeli császárt, I. Lipótot immár oszmánellenes háborúra igyekezett rávenni. Másrészt IV. Mehmed szultán arra utasította Apafi Mihály erdélyi fejedelmet, hogy egész haderejével támogassa a Thököly Imre vezette magyarországi Habsburg-ellenes háborút. Mindennek hatására szakított magyar királyként I. Lipót az addigi, abszolutizmusban fogant uralmi kísérlettel, adta fel a guberniumi kormányzást, hívta egybe a magyar országgyűlést, a pestissel fenyegetett Pozsony helyett ezúttal Sopronba, ahol nádorválasztásra, vallásügyi törvénykezésre és más fontos alkotmányos döntésekre került sor. Az kevésbé ismert, hogy a nádorrá választott gróf Esterházy Pál kezdeményezésére gróf Thököly Imre és más felvidéki bujdosó birtokostársai is meghívást kaptak az országgyűlési tanácskozásokra, de ők visszautasították a megjelenést. Thököly maga fogalmazta meg álláspontjuk alapját. „Keresztyén királyok alkalmatosságával vékonyan remélhetni szabadulásunkat! Ily módon egyedül a török fegyvere viheti haza a bujdosókat győzelmesen.” Ennek a nézetnek a kimondását követően azonban fontosnak találta, hogy biztosítsa a nádort: „Én is hazámnak csendességét és boldogulását kívánó és abban fáradozó fia és tagja vagyok. Én is hazámnak tartom Magyarországot, és szívesen is kívánom a nyugodalmasabb életet.” Erre vonatkozó politikai célkitűzését nyíltan közölte egy Beregszászról a Fényes Portához küldött levelében, amelyben a török segítséggel, az erdélyi példát követő, nemzeti királyság helyreállításának tervét körvonalazta.

A fegyverszünetet már hetekkel korábban felmondó bujdosó fővezér mindenesetre tárgyalások helyett újabb hadjáratra indult, amelyhez ezúttal ismét jelentős hadak csatlakoztak. Ugyanis időközben véget ért az orosz-török háború, így a szultán nemcsak megígérte fegyveres segítségét, hanem a megindítandó magyarországi hadjárat élére szultáni athnaméval kinevezett erdélyi fejedelmek kívül a moldvai és havasalföldi vajdát, sőt a váradi pasát is az ismételten a bujdosó hadak fővezérévé választott Thököly fegyveres megsegítésére utasította. A nemzetközi kapcsolatokat jól jellemzi, hogy a további harcselekmények egybehangolására szeptember elején megtartott találkozáson Thökölyn, Apafin és Hasszán pasa, váradi beglerbégen kívül jelen volt a varsói francia ügyvivő is. A bujdosó és erdélyi hadak a Bihar vármegyei Pocsajnál egyesültek, és szeptember 12-én már újólág birtokba vették Hajdúszoboszlót. További hadi sikereket követően az erdélyi szövetségesek hazatértek, míg a bujdosók ismét tárgyalásokba bocsátkoztak a szem-

benálló Habsburg-hadakkal, amelynek eredménye az 1681. november 13-i hajdúszoboszlói fegyverszünet lett. Ennek értelmében a bujdosók serege immár négy királyi vármegyében, Ugocsában, Ungban, Beregben és Szabolcsban vonulhatott téli szállásra. A fegyvernyugvás idején a török és francia segítségben bízó bujdosók Thököly egyetértésével elküldték három követüket a Fényes Portához azzal a kéréssel, hogy IV. Mehmed szultán tegye Thökölyt felső-magyarországi fejedelemmé az erdélyi feltételekkel.

Ugyanakkor maga Thököly kész volt az országnagyokkal való egyezkedésre is, a béke biztosítására azonban feltételül szabta saját maga felső-magyarországi királyi főkapitányi kinevezését, valamennyi elbujdosásra kényszerült elkobzott vagyonának visszaszolgáltatását és a protestáns vallásszabadság törvényes biztosítását. Miután a bécsi udvar, visszautalva a soproni országgyűlési határozatokra, ezekkel szemben hajthatatlannak bizonyult, szövetségesi támogatáskéréssel Thököly elküldte megbízottait a lengyelországi francia követhoz is. Miközben ismét sikerült a francia pénzsegély további folyósítását elérniük, III. (Sobieski) János lengyel király elzárkózott attól, hogy csapattal fogadási lehetőséget biztosítson. Apafi erdélyi fejedelem ugyancsak vonakodott a török befolyás növekedése láttán attól, hogy elkötelezze magát. Ezzel szemben háborús előkészületei során Kara Musztafa török nagyvezír Thököly hadainak megerősítésére a ruméliai, a temesvári és a boszniai pasa seregeit mozgósította, Ibrahim pasa, budai beglerbég pedig a magyarországi hadak főparancsnokává nevezte ki. Utóbbi egyúttal ezúttal formális szövetségi szerződést is kötött a Budára érkezett Thökölyvel, akit fejedelemként fogadott. E fejlemények hatására 1682 májusában ismét Thököly mondta fel a fegyverszünetet, általános felkelést rendelt el a tizenhárom felső-magyarországi vármegyének, egyúttal feleségül vette I. Rákóczi Ferenc özvegyét, Zrínyi Ilonát. Erre Apafi fejedelem is megindult támogatására az erdélyi hadakkal.

A török támogató csapatok bevonásával megostromolt Kassát Thököly augusztus 14-én vette birtokba, míg az erdélyi hadak a Füleket ostromló török seregekhez csatlakoztak. Miután a szörnyű ostrom e vár feladását, a védelmet irányító gróf Koháry István főkapitány fogságba esését eredményezte, Ibrahim pasa szeptember 16-án ott nyújtotta át Thököly Inrének azt a szultáni athnamét, amely az adófizetés ellenében történő magyar királyi kinevezését tartalmazta. Közismert módon Thököly, ragaszkodva a történelmi hagyományokhoz, csupán „fejedelmi és a magyarországi részek ura” méltósággal volt hajlandó folytatni a neki kiutalt királyi magyar felségterület hódoltatását. Ám egyúttal kimondta, „ővjon Isten, hogy a nemesi szabadság, országunk constitutioi ellen mi valamit cselekedni igyekezzünk”. Így a bányavárosok ismételt birtokbavételével párhuzamosan megint békekezdeményezéssel fordult immár egyenesen I. Lipót királyhoz. Az ennek eredményeként megszületett 1682. november 19-i bécsi fegyverszüneti megállapodás értelmében ezúttal a Garamig terjedő teljes kelet-felvidéki térség Thököly uralma alatt maradhatott. A bécsi udvar ugyanis már erős kényszerhelyzetben volt, az előkészületekből egyértelműen világossá vált az oszmán támadás közeli bekövetkezése. Mindenesetre a Thökölyvel értekező udvarbéliek felhasználták ezt a kapcsolatot is a török béke fenntartására irányuló szándékuk továbbítására.

1683 tavaszán a szultán vezette oszmán fősereg Nándorfehérvárig, majd tovább immár a nagyvezír vezetésével Eszékig vonult, onnan intézték június 7-én a szultáni hadüzenetet a császárnak. Még a török felvonulás idején a felső-magyarországi fejedelem a semleges magatartásra kért III. (Sobieski) János lengyel király útján tudatta, hogy „a

magyar szabadság biztosítására” szövetségben áll az oszmán hatalommal. Június 10-én pedig a begyűjtött félévi felső-magyarországi török adó átnyújtására Thököly személyesen jelent meg Eszéken Kara Musztafánál, aki elvetette a felső-magyarországi (a török forrásokban: közép-magyarországi) fejedelem haditerveit, és a Bécs elleni támadásban a Duna bal partján való együttműködésre utasította.

Thököly azonban továbbra is önállóan járt el. Még május végén a tizenhárom felső-magyarországi és hat szomszédos vármegye, valamint kilenc szabad királyi város gyűlésén felkelést hirdetett meg a kiürülő további felvidéki térség birtokbavételére, válaszul Esterházy Pál nádornak a török veszély ellen a Királyi Magyarországon kihirdetett általános felkelésére. Május végén Eszékről Kassára visszatérve, felszólította a neki még nem hódolt vármegyéket a hódolásra, másrészt felmondta a fegyverszünetet, és megindította a hadait. Miután a Garamtól a Vágig terjedő térséget kiürítve találta, Pozsony és Trencsén vármegye kivételével az egész felvidéki térség uralma alá került. Ezután Pozsony ellen indult, s miután az egész vármegye is meghódolt előtte, bevonult a koronázó székvárosba. A vár ostroma azonban a város négy napig tartó ellenére sikertelennek bizonyult, mivel beérkeztek Bécs alól Lotharingiai Károly herceg felmentő csapatai, amelyek elől a bujdosó hadsereg visszavonult a Nyitra vármegyei Semptére.

Thököly ezt követően lépett ismét kapcsolatba a Bécshez vonuló III. (Sobieski) János lengyel királlyal, a bécsi udvarral való újabb tárgyalásra vonatkozó közvetítést kérve. A további fejleményekre várva és Pozsony vármegyébe visszatérve, főhadiszállását Nagyszombatban rendezte be. Ott érte Kara Musztafa sürgető rendelete, hogy kapcsolódjon be Bécs ostromába. Ennek azonban ugyanúgy nem tett eleget, mint Apafi erdélyi fejedelem, aki lassított menettel addigra Győrre ért el, majd hadait hátrahagyva, csupán személyesen indult Bécs alá a továbbiak megtárgyalására. Thököly még erre sem volt hajlandó.

Bécs felmentése, az ostromló oszmán hadak súlyos kudarca után Apafi hadaival sietve visszatért Erdélybe, s Thököly is kivonta magát az oszmán menekülő csapatok egyre kétségbeesettebb hadi cselekményeiből. Még a Budára rendelésnek sem tett eleget, nem-hogy csapatokat engedett volna át a török hadvezetésnek. Ám a török szövetségtől való elállás nem elvtelen arcvonalcserét jelentett volna számára, világosan megfogalmazta, hogy célja változatlan maradt: „Inkább fegyverrel a kezében hal meg Magyarország szabadságát, kiváltságait és a protestáns vallást védelmezve, minthogy engedje magát lépni olyan ígérekkel, amelyek teljesítése teljesen bizonytalan.” A bécsi udvarban azonban továbbra is elzárkóztak a feltételei alapján vele folytatandó érdemi tárgyalások elől. Így kerültek fegyveres összeütközésbe a lengyel határ mentén egyes csapatai az előrenyomuló császáriakkal.

Miközben az egyre jelentősebb területeket vesztő felső-magyarországi fejedelem előbb a Zemplén vármegyei Tállyán, majd a hajdúvárosokhoz közeli Debrecenben igyekezett azon, hogy hadait összegyűjtse, addigi követői közül – élve a királyi amnesztia adta lehetőséggel – mind számosabban álltak át az országot a töröktől felszabadító keresztény hadakhoz, főleg az egyre nagyobb létszámú királyi magyarországi csapatokhoz. Az adott körülmények közepette Thököly török segítségre nem számíthatott, viszont 1684 elején az új nagyvezír, Kara Ibrahim őt szólította fel háborús együttműködésre. E felhívás követése helyett Thököly ezúttal III. János György szászországi választófejedelmet kereste meg a Bécs irányában való közvetítés kérésével. Csak miután végleg meg

kellett győződnie arról, hogy a bécsi udvarbéliek nem hajlandóak vele tárgyalni, május végén Miskolcon bocsátotta ki hadba hívó szövegét a felső-magyarországi vármegyék közösségének. Így kiújult a harc a fejedelmi és a királyi csapatok között, amely váltakozó sikereket követően végül szeptember közepén Thököly Eperjes alatti vereségével zárult. A Hernádig menekült, majd Regéc várába bezárkózott fejedelem ettől kezdve önálló hadikezdeményezésre már képtelenné vált. Azévből a török hadvezetés már csak arra használta fel, hogy az Érsekújváron körülrárt oszmán hadaknak kötelekeivel élelmiszer-utánpótlást juttasson el.

1685 elején a Miskolcra visszatért fejedelemség nélküli fejedelem újabb béketapogatózást kezdeményezett Bécs irányában. Ugyanakkor a Fényes Porta is rákényszerült sorozatos kudarcát követően, hogy a lehetséges békekötés irányában tudakozódjon. Mivel úgy vélték a dívánpasák, hogy megfelelő gesztus lenne, ha szándékuk kinyilvánításaként kiszolgáltatnák fő támogatójukat, október 15-én Kara Ibrahim nagyvezír utasítására a váradi pasa elfogta a hozzá hivatott Thökölyt. Onnan vasra verve Borosjenőn át Nándorfehérvárra szállították, és a békekezdeményezés kudarcának belátásáig fogságban tartották. Ezzel Thököly Imre közel egy évtizedes katonai-politikai szerepe véget ért, ugyanis hiába engedték végül szabadon 1686 januárjában, a felszabadító háború további folyamán csak szultáni hadvezéri alkalmazására kerülhetett sor. Bár egy-egy hadjárat során több ezer volt harcostársát tudta, török zsoldba fogadva, maga mellett mozgósítani, tulajdonképpen már semmilyen magyar érdeket nem tudott képviselni. Jól látta ezt Apafi fejedelem is, aki Thököly megkísérelt erdélyi toborzásakor kiűzette honfitársát. Miközben felesége, Zrínyi Ilona még 1688. január 15-éig védte Munkács várát, mint a felső-magyarországi fejedelemség egyetlen megmaradt bástyáját, maga a fejedelem a boszniai pasa hadaihoz beosztva kényszerült nemzettársai és azok szövetségesei ellen harcolni, főleg szerb és bolgár területeken. Az epizódjellegű 1690-es erdélyi fejedelemsége ellenére valós további helyzetét az a tény tanúsította, hogy az 1699-es karlócai béke értelmében a szultán alattvalójaként jelöltek ki számára kénysztartózkodási helyet Nikápolyban, majd Nikodémiában, ahol háromszáz évvel ezelőtt érte a megváltó halál.

Búcsút véve a történelmi személyiségtől, befejezésül szólni kell a Thököly Imre vezette szabadságharc megvívóiról is. A rendelkezésére álló hadilétszám igen változó volt, legtöbbször 15-25 000 fő közt mozgott. Az összetétel is vegyes képet nyújtott, a bujdosásba szorult mágnások, nemesek, illetve magánkatonaságuk őket követő részei, végbeli és mezei hajdúk, földönfutóvá vált parasztok, a hagyományos felkelési kötelezettség alapján a vármegyei és városbéli fegyverbe szólított otthon maradtak csatlakoztak. A hadszervezet a főlegényből és négy legényből álló pajtáságon alapult, két pajtáság alkotott egy tizedet, ezek pedig váltakozó számban egy-egy századot, majd egy-egy zászlóaljnyi meghatározatlan számú egységet képeztek. A parancsnokokat és a tisztségviselőket választást követően a főparancsnok döntése helyezte beosztásukba. Ennek alapját nem a származás, hanem az alkalmasság, a helyállás, az addigi érdemek képezték. A fegyverviselők zsoldot kaptak, de ennek elégtelensége miatt a prédából is részesültek, mégpedig rangjuk szerinti nagyságrendben. Az akkori rangok a következők voltak: legény, illetve trombitás, sípos, dobos, továbbá főlegény, zászlótartó, tizedes, strázsamester, vicehadnagy, hadnagy, vicekapitány, kapitány. A haderőt három fegyvernem alkotta, a katona megnevezésű könnyűlovasok, a talpasnak hívott könnyűgyalogosok és a hajdúk, azaz gyalogosok, valamint a pattantyúsok, vagyis tüzerek.

Valamennyien rendkívül vegyes összetételű hideg- és tűzfegyverekkel voltak felszerelve, ugyancsak nem volt még rendszeresített egyenöltözékük sem, továbbá nem viseltek semmilyen rangjelzést. A szabadságharcot vívó hadsereg fenntartása, főleg a zsoldfizetés és a bujdosó mágnások magánvagyonán, valamint a kapott segélypénzeken alapult. Ehhez társultak a birtokba vett területeken befolyt, illetve behajtható adók, jövedelmek, vármegyei támogatások. Mivel mindez együtt sem bizonyult elegendőnek, engedélyezett volt a kiegészítő jövedelmet eredményező zsákmányszerzés is. Az élelem- és takarmányellátás adományok és vásárlás révén történt, de ha ez nem volt elegendő a Thököly által előnyben részesített központi készlet biztosítására, éltek a lakossági tartalékok felélésével természetben behajtott adó, sőt rekvirálás formájában. Központi ruházat- és felszerelést nem volt, a fegyver- és lőszerellátás a nemesi jószágokon gyártott cikkekre épített, de jelentős szerepet játszott a hadizsákmány is, főleg egyes városok birtokba vételekor. A fegyvelmezés alapja a bujdosók táborrendje és a Thököly által kiadott hadi rendtartás volt, de fontosnak bizonyult a protestáns tábori prédikátorok jelenléte is, míg büntettek esetében hadbíráskodás folyt. Az egészségügyi ellátás csírájaként tábori borbélyok, kivételesen seborvosok is jelen voltak a hadaknál.

A mai értelemben vett stratégia és taktika természetesen még nem létezett, de korunk kifejezésével élve, jelentős hadászati előnyt jelentett a bujdosók számára, hogy ők maguk döntöttek arról, mikor, hol, milyen távolságra és milyen erő ellen indítanak támadást a biztos erdélyi háttország birtokában és a közbeeső térség magyar lakossága csatlakozásának vagy támogatásának reményében. Mozgékonyágukat a kisebb harccsoportokban való kitámadás és a csekély mállha biztosította. Harceljárásukat az ellenség állandó nyugtalanítása, az úgynevezett „csiripelés”, a lesvetés, a rajtaütés, általában a portyázás jelentette, de nagyobb kötelékké összeverődve vállalkoztak várvívásra és nyílt ütközetek megvívására is, amennyiben a körülményeket kedvezőnek ítélték, és a siker ígérését látták. A harcban meghatározó volt a különböző szintű parancsnokok személyes példamutató helyállásának a követése. Mindez tette lehetővé, hogy 1678 és 1685 közt Thököly Imre vezetésével évről évre máig emlékezetes sikereket érjenek el a magyarországi Habsburg-uralom ellen vívott szabadságharcukban.

IRODALOM

Angyal Dávid: Késmárki Thököly Imre, 1657–1705. I–II. k. Budapest, 1888–1889.

Angyal Dávid: Thököly Imre és kora. Budapest, 1907.

Barker, Thomas M.: Double Eagle and Crescent. Vienna's Second Turkish Siege and its Historical Setting. New York, 1967.

Bánkuti Imre (kiad.): Cserei Mihály: Erdély története 1661–1711. Budapest, 1983.

Benczédi László: Rendiség, abszolutizmus és centralizáció a XVII. század végi Magyarországon (1664–1685), Budapest, 1980.

- Benczédi László* (szerk.): A Thököly-felkelés és kora. Budapest, 1983.
- Bérenger, Jean*: Finances et absolutisme autrichien dans la seconde moitié du XVII. siècle. Paris, 1975.
- Bérenger, Jean*: Le Royaume de France et les „malcontents” de Hongrie. Contribution à l'étude des relations entre Louis XIV et Imre Thököly, 1678–1689. *Revue d'Histoire Diplomatique*, Paris, 1973.
- Bérenger, Jean*: Les „Gravamina”. Remonstrances des Diètes de Hongrie de 1665 à 1681. Paris, 1973.
- Bruckner Gy.*: Gróf Thököly Imre késmárki udvartartása. Lőcse, 1914.
- Czobor A.*: A Thököly-korabeli közállapotok történetéhez. Történelmi közlemények Abaúj-Torna megye és Kassa múltjából, Kassa, 1912.
- Deák Farkas* (kiad.): Bujdosók levéltára. A gróf Teleki család marosvásárhelyi levéltárából. Budapest, 1883.
- Deák Farkas* (kiad.): Gróf Thököly Imre levelei. A gróf Teleki család marosvásárhelyi levéltárából. Budapest, 1882.
- Fraknói Vilmos*: XI. Incze pápa és Magyarország felszabadítása a török uralom alól. Budapest, 1886.
- Gantner A.* (szerk.): Török–tátár–kuruc világ Nyugat-Magyarországon és Bécs ostroma. Sopron, é. n.
- Gergely S.*: Thököly Imre és a francia diplomácia (1674–1682). *Történelmi Tár*, Budapest, 1886.
- Gergely S.*: Thököly Imre és a francia diplomácia (1683–1687). *Történelmi Tár*, Budapest, 1888.
- Guillot, G.*: Léopold Ier, les Hongrois, les Turcs. Le siège de Vienne. Papiers diplomatiques inédits, 1681–1684. *Revue d'Histoire Diplomatique*, Paris, 1911.
- Hamel de Breuil, J.*: Sobieski et sa politique de 1674 à 1683. *Revue, d'Histoire Diplomatique*, Paris, 1893.
- Hudita, I.*: Histoire des relations diplomatiques entre la France et la Transylvanie au XVIIe siècle (1635–1683). Paris, 1927.
- Hudita, I.*: Répertoire des documents concernant les négociations diplomatiques entre la France et la Transylvanie au XVIIe siècle. Paris, 1926.
- Klopp, O.*: Das Jahr 1683 und der folgende grosse Türkenkrieg bis zum Frieden von Carlowitz. Graz, 1882.
- Kluczycki, Fr.*: Akta do dziejów króla Jana III sprawy roku 1683, a osobliwie wyprawy wiedzkiej wyjasniajace. Kraków, 1883.
- Kluczycki, Fr.* – *Walliszewski, K.* (kiad.): Acta Regis Johannis III. Kraków, 1883.
- Koehler, K.*: Die orientalische Politik Ludwigs XIV. Ihr Verhältnis zu dem Türkenkrieg von 1683. Leipzig, 1907.
- Köpeczi Béla*: „Magyarország a kereszténység ellensége”. A Thököly-felkelés az európai közvéleményben. Budapest, 1976.
- Kreutel, R. F.*: Kara Mustafa's Feldzug gegen Wien nach dem Tagebuch des Pfortendolmetschers A. Maurokordatos. Wien, 1971.
- Kreutel, R. F.* (kiad.): Kara Mustafa vor Wien. Das türkische Tagebuch der Belagerung Wiens 1683, verfasst vom Zeremonienmeister der Hohen Pforte. Graz–Wien–Köln, 1955.
- Kreutel, R. F.* – *Teply, K.*: Kara Mustafa vor Wien 1683 aus der Sicht türkischer Quellen. Graz–Wien–Köln, 1982.

- Krones, Fr.:* Zur Geschichte Ungarns (1671–1685). Wien, 1893.
- Laskowski, O.* (kiad.): Sapieha, Kazimierz: Diariusz kampanii węgierskiej in anno 1683, Przegląd Historyczno-Wojkowy. Warszawa, 1933.
- Lukinich I.:* Sobieski és a kurucok. In: *Huszár K.* (szerk.): Magyarország és Lengyelország. Polska i Węgry. (Magyar–lengyel kapcsolatok a történelemben, a kultúrában és a gazdasági téren.) Budapest–Warszawa, 1936.
- Majláth Béla:* A felsőmagyarországi rendek kassai gyűlésének actái, 1683. *Történelmi Tár*, Budapest, 1883.
- Molnár Mátyás* (szerk.): Thököly-emlékünnepe. A fejedelem halálának 270. évfordulója alkalmából. Vaja, 1975.
- Nagy Iván:* Magyarországi és erdélyi bujdosó fejedelem késmárki Thököly Imre secretariatusának Komárom Jánosnak diariumja és experentiája. Budapest, 1887.
- Nagy Iván:* Thököly naplója. Pest, 1863.
- Nagy László:* „Kuruc életünket megállván csináljuk...” Társadalom és hadsereg a XVII. századi kuruc küzdelmekben. Budapest, 1983.
- Obál, Béla:* Die Religionspolitik in Ungarn nach dem Westfälischen Frieden während der Regierung Leopold I. Halle, 1910.
- Orel G.:* Thököly diplomáciája, 1681–1686. Budapest, 1906.
- Ráczy István:* Hajdúk a XVII. században. Debrecen, 1969.
- R. Várkonyi Ágnes:* Magyarország keresztútjain. Budapest, 1978.
- R. Várkonyi Ágnes:* Török világ és magyar külpolitika. Budapest, 1975.
- Szabó István:* Ellenreformáció a végvárakban, 1670–1681. In: Emlékkönyv Károlyi Árpád születése nyolcvanadik évfordulójának ünnepére. Budapest, 1937.
- Székely J.:* Thököly Imre udvartartása. Budapest, 1912.
- Szilágyi Sándor* (kiad.): Oklevelek Teleki Mihály és a bujdosók diplomácia alkudozásainak történetéhez, 1675–1685. *Történelmi Tár*, Budapest, 1890.
- Takáts Sándor:* Kísérletek a magyar haderő feloszlására, 1671–1702. In: *Uő:* Magyar küzdelmek. Budapest, é. n.
- Torma K.* (kiad.): Késmárki Thököly Imre naplója az 1676–1678. évekből. *Monumenta Hungariae Historica*. II. o. Scriptorum, XVIII. k. Pest, 1866.
- Trócsányi Zsolt:* Teleki Mihály. Erdély és a kuruc mozgalom 1690-ig. Budapest, 1972.
- Vanyó Tihamér:* A bécsi nunciusok jelentései Magyarországról, 1666–1683. Pannonhalma, 1935.
- Varga J. János:* A fogyó félhold árnyékában. Budapest, 1986.
- Vass Előd:* Az egri pasák levelei az első kuruc mozgalomról (1671–1683). Az Egri Vár Híradója, Eger, 1977.
- Zsilinszky Mihály:* Az 1681-iki soproni országgyűlés történetéhez. Budapest, 1883.

József Zachar

THÖKÖLY'S WAR OF INDEPENDENCE FROM THE POINT OF VIEW OF
MILITARY HISTORY AND MILITARY STRATEGY

Summary

Based on the sources and the pieces of specialised literature that have been published so far, the author introduces his subject from an individual aspect, embedded in the events of the 50-year historical period between 1664 and 1714. The study discusses the anti-Habsburg war of independence that was led by and linked with the name of Count Imre Thököly between 1678 and 1685, having developed from previous conspiracies, movements and revolts. When treating the course of military events, the author always refers to the political conditions, and the shaping of international relations in particular. In relation to the military and political achievements of the war of independence, emphasis is being laid on Thököly's outstanding historical figure, and the exceptional abilities of judgement that characterised him, in spite of his youth. Concerning his Ottoman orientation, i.e. the reliance on the support of the Turkish great power, which resulted in an inevitable failure afterwards, it must be pointed out that his endeavours to search for other solutions or to reach an agreement with the Habsburg authority, had all remained unsuccessful. From this point of view, it is extremely useful to evoke Thököly's behaviour regarding the Turkish attack against the Habsburg Empire in 1683, the siege of Vienna and the defeat of the Ottoman forces. The author underlines that it was the concern of the defence of the Principality of Upper Hungary that led to severe acts of war and a fratricidal struggle subsequent to the campaign against the Ottomans for the liberation of Hungary. In the meantime, Thököly kept striving to reach an agreement with the court in Vienna, until the Ottoman government had him taken prisoner. The study also deals with those outlaws that undertook to fight for independence, and other people that joined them. It presents the social background of the freedom fighters, their military organisation, supply, equipment and strategy. In the end, the author gives account of the scientific results that have been reached in this field of research, and provides a list of further reading, including the sources, as well as the pieces of specialised literature that have been published in Hungarian, English, French, Polish and German.

József Zachar

LA GUERRE D'INDÉPENDANCE DE THÖKÖLY DU POINT DE VUE
D'HISTOIRE ET D'ART MILITAIRES

Résumé

En se basant sur les publications de source et la littérature spécialisée abondantes, l'auteur aborde son sujet avec une approche personnelle intégrant l'histoire événementielle mouvementée de la période entre 1664–1714. Il s'agit de la guerre d'indépendance (1678–1685) issue d'émeutes et d'attaques éparpillées qui fut menée contre les Habsbourg sous la houlette du comte Imre Thököly. En parlant des développements militaires, l'auteur tient toujours compte de l'évolution de la situation politique, notamment celle des relations internationales. Par rapport aux succès militaires et politiques de la guerre d'indépendance, il insiste sur la personnalité historique exceptionnelle de Thököly et sur sa capacité de discernement très développée malgré son jeune âge. Au sujet de la lutte basée sur le soutien de l'empire ottoman, qui était nécessairement vouée à l'échec, l'étude évoque régulièrement l'insuccès d'une autre solution notamment le compromis avec les Habsbourg. A cet égard, il est particulièrement instructif d'évoquer l'attitude de Thököly face à la campagne de 1683, menée par l'Empire ottoman contre l'Empire des Habsbourg, et à son échec

près de Vienne. En refusant l'image négative traditionnelle, l'auteur souligne que les actions militaires graves et aussi fratricides, issues de la guerre de libération en Hongrie, ont eu lieu dans l'intérêt de la défense de la Principauté de la Haute-Hongrie. Pendant tout ce temps, Thököly cherchait la possibilité de compromis avec la Cour de Vienne jusqu'au jour où il fut captivé par l'administration ottomane au bord de la défaite militaire. Ensuite, l'étude parle des réfugiés et de ceux qui les ont rejoints pour s'engager dans la guerre d'indépendance. Elle présente la composition sociale des combattants, évoque leur organisation militaire, leur approvisionnement, leurs équipements, leur ravitaillement et leur manière de combattre. Pour finir, l'auteur, valorisant les résultats scientifiques existants, indique les sources majeures publiées et les ouvrages principaux de la littérature spécialisée publiés en langues hongroise, anglaise, française, polonaise et allemande.

József Zachar

DER FREIHEITSKAMPF VON THÖKÖLY AUS DER SICHT
DER MILITÄRGESCHICHTE UND MILITÄRKUNST

Resümee

Der Verfasser nähert sich dem Gegenstand in seiner Studie aus individueller Sicht, bettet diesen in die bewegte Ereignisgeschichte des halben Jahrhunderts zwischen 1664–1714 ein, und geht dabei von der bisherigen reichhaltigen einschlägigen Quellenpublikation und der umfassenden Fachliteratur aus. Das Thema der Studie ist der Freiheitskampf gegen die Habsburger, der sich aus früheren Organisationen, Bewegungen und Angriffen entwickelt hatte, mit dem Namen von Graf Imre Thököly verbunden wird und unter seiner Leitung zwischen 1678–1685 ausgefochten wurde. Der Verfasser schreibt über die Entwicklung der Kriegereignisse stets im Rahmen und unter Beachtung der Entwicklung der politischen Situation, insbesondere des internationalen Beziehungssystems. Er hebt im Zusammenhang mit den militärischen und politischen Erfolgen des Freiheitskampfes die herausragende historische Rolle von Thököly, seine stets bewiesene Fähigkeit hervor, trotz seines jugendlichen Alters Situationen zu erkennen. Im Zusammenhang mit dem „Pro-Osmanismus“, also dem auf die Unterstützung der osmanischen Großmacht basierenden Kampf, der gleichzeitig auch den späteren zwangsläufigen Misserfolg in sich barg, weist die Suche nach einem beliebigen anderen Weg hin, so wie auch auf die Erfolglosigkeit, ein Übereinkommen mit der Habsburgischen Macht zu finden. Diesbezüglich ist es besonders lehrreich, sich vor Augen zu führen, welches Verhalten Thököly im Zusammenhang mit dem Krieg des Osmanischen Reiches gegen das Reich der Habsburger im Jahre 1683, mit dem Sturm auf Wien und dem dortigen Fiasko an den Tag legte. Der Verfasser bricht mit dem üblichen negativen Bild und hebt hervor, wie sehr die Verteidigung des Fürstentums Oberungarn der ausschlaggebende Grund dafür gewesen ist, dass es als Folge des Befreiungskampfes in Ungarn, der sich aus dem Gegenangriff gegen die Türken herausgebildet hatte, zu wahrhaft schweren Kriegereignissen gekommen ist, die zugleich einen Bruderkwist bedeuteten. In der Zwischenzeit war Thököly – wie dies vom Verfasser betont wird – immer wieder bestrebt, mit dem Hof zu Wien ein Übereinkommen zu erzielen. Dies dauerte an, bis ihn die osmanische Staatsführung nach der Kriegsniederlage festnehmen ließ. Im Weiteren behandelt der Aufsatz die Heimatlosen und die Daheimgebliebenen, die sich ihnen angeschlossen hatten. Er stellt die gesellschaftliche Zusammensetzung der Freiheitskämpfer vor, lässt ihre Organisation, ihren Widerstand, ihre Versorgung, ihre Ausrüstung, ihren Nachschub und ihre Kampfverfahren aufleben. Der Verfasser, der auch die bisherigen wissenschaftlichen Ergebnisse heranzieht, gibt schließlich die wichtigsten veröffentlichten Quellen in diesem Thema, sowie die in ungarischer, englischer, französischer, polnischer und deutscher Sprache erschienenen Werke der grundlegenden Fachliteratur kund.

ОСВОБОДИТЕЛЬНАЯ БОРЬБА ПОД РУКОВОДСТВОМ ТЁКЁЛИ С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ
ВОЕННОЙ ИСТОРИИ И ВОЕННОГО ИСКУССТВА

Резюме

Опираясь на имеющиеся в распоряжении богатые материалы источников и обширную специальную литературу, автор статьи реализует индивидуальный подход к рассматриваемому предмету, исследуя его в рамках полувековой динамической истории 1664–1714 гг. Предметом исследования является выросшая из ранних организаций, движений, нападений, вооруженная освободительная борьба против Габсбургов, связанная с именем князя Тёкёли. О военных событиях автор последовательно высказывается сообразно складыванию политической обстановки и в первую очередь системы международных отношений, с соответствующим учетом их. В связи с военными и политическими успехами освободительной борьбы исследователь подчеркивает чрезвычайную историческую роль Тёкёли, его способность разобраться в обстановке, проявленную им с самого юного возраста. В связи с борьбой с „туретчиной“, опиравшуюся на поддержку крупных держав, что одновременно несло в себе также и риск последующего закономерного поражения, автор последовательно указывает на безуспешность возможности изыскания другого пути и достижения согласия с властью Габсбургов. В этом отношении особенно поучительно указание на то, какое отношение проявлял Тёкёли к военному выступлению Османской Империи против Габсбургов в 1683 году, походу под Вену и его поражение. Порывая с привычными отрицательными представлениями, автор обращает особое внимание на то, в какой степени именно по причин защиты Северо-Венгерского Княжества произошли серии действительно серьезных военных действий, развернувшихся из контрнаступления против турок как следствие освободительной войны венгров, перешедшей местами в братоубийственную войну. Между тем Тёкёли, как подчеркивает автор, вновь и вновь изыскивал возможность достижения соглашения с венским двором до тех пор, пока османское государственное руководство, очутившееся на грани военного поражения, не приняло предложение о мире. Далее в статье излагается судьба скитальцев, принявших на себя борьбу за свободу, и присоединившихся к ним земляков. Автор показывает социальную структуру участников борьбы за свободу, описывает их штатную военную организацию, снабжение, военное снаряжение, каким образом проводилось их пополнение. И каковы были методы их боевых действий. Автор статьи, использовавший имевшиеся до сего времени научные достижения, в заключение приводит библиографические источники по данной теме и дает список основных научных работ по теме, изданных на венгерском, английском, французском, польском, немецком языках.